

LEAD^{FOR} ECO JUSTICE

POJMOVNIK KLJUČNIH KONCEPATA
ZA ŠKOLSKE LIDERE

Izdavač engleske inačice: Network of Education Policy Centers (NEPC)

Urednik engleske inačice: Martin Mayhem
Zagreb, 2025.

Koordinator projekta

Network of Education Policy Centers (NEPC)

Projektni partneri

Forum za slobodu odgoja, Hrvatska
Centar za obrazovne politike, Beograd, Srbija
European Research Institute Nonprofit Kft, Mađarska
Fészek Waldorf Általános Iskola Gimnázium és AMI, Mađarska
OŠ Brinje, Grosuplje, Slovenija
OŠ Janka Leskovara, Pregrada, Hrvatska
OŠ Kralj Petar Prvi, Beograd, Srbija
Pedagoški Inštitut, Slovenija

Izdavač hrvatske inačice: Forum za slobodu odgoja

Za izdavača: Mario Bajkuša
Zagreb, 2025.

Temelj **obrazovanja za ekološku pravednost** odnosi se na prepoznavanje važnosti promicanja:

POVEZANOSTI S PRIRODOM

**USKLAĐENOSTI S
PLANETARNIM GRANICAMA**

POLICENTRIZMA

A

> **Antropocen (Anthropocene).** Pojam koji sugerira da živimo u eri u kojoj je globalno okruženje oblikovano prije svega ljudskom aktivnošću, umjesto da priroda oblikuje ljudsku egzistenciju.

> **Antropocentrizam (Anthropocentrism).** Uvjerenje da su ljudi središnji ili najvažniji entitet na Planetu.

B

> **Biomimikrija (Biomimicry).** Doslovno znači oponašanje živih bića. Uključuje etički stav, način razmišljanja i stil života koji koristi lekcije iz prirode za razvoj tehnologija, sustava i rješenja koja su zdravija, učinkovitija i ekološki održiva.

> **Bioraznolikost (Biodiversity).** Raznolikost svih vrsta koje žive na Zemlji ili unutar određenog ekosustava i njihovih međusobnih odnosa. Obuhvaća raznolikost unutar vrsta, između vrsta i raznolikost ekosustava.

C

> **Centrično razmišljanje (Centric Thinking).** Sklonost pridavanja veće vrijednosti konceptima koji se percipiraju kao "središnji", poput androcentrizma (muškocentričnosti), koji muškarca stavlja u središte važnosti u odnosu na ženu.

D

> **Destruktivni diskursi (Destructive Discourses).** Priče, jezik, slike i drugi oblici izražavanja koje koriste pojedine društvene skupine, a za koje se smatra da doprinose ekološkoj šteti. Takvi diskursi oblikuju društvene stavove i opravdavaju štetne prakse prema okolišu, poput prekomjerne potrošnje, iskorištavanje resursa ili poricanja klimatskih promjena. *Vidi: Diskurs.*

> **Diskurs (Discourse).** Standardizirani načini na koje određene skupine koriste jezik, slike i druge oblike izražavanja. Diskurs je skup cijenjenih i dijeljenih kulturnih značenja. Razmjena temeljnih kulturalnih metafora zajedno stvaraju snažan sustav vrijednosti.

- > **Diskursi moderne (Discourses of Modernity).** Poseban skup diskursa koji zajedno oblikuju naš suvremeni svjetonazor temeljen na hijerarhijskim vrijednostima, uključujući antropocentrizam, napredak, individualizam, znanost i racionalizam. *Vidi: Diskurs.*
- > **Dualizam (Dualism).** Filozofski pojam koji se prije svega bavi odnosom uma i tijela ili materijalnih i nematerijalnih aspekata postojanja. Primjeri uključuju biće i misao, tijelo i um, dobro i zlo, materiju i duh, subjekt i objekt.

E

- > **Efekt staklenika (Greenhouse Effect).** Prirodni proces koji zagrijava površinu Zemlje gdje dio Sunčeve energije apsorbira Zemlja i pretvara u toplinu, dok dio infracrvenog zračenja zadržavaju staklenički plinovi u atmosferi, dodatno zagrijavajući Planet.
- > **Eko-anksioznost (Eco-anxiety).** Osjećaj bespomoćnosti i beznađa uzrokovan klimatskim promjenama.
- > **Ekocentrizam (Ecocentrism).** Uvjerenje koje stavlja cijeli prirodni svijet u središte sustava značenja određene kulture i gdje se ljude promatra kao dio prirode, ravnopravne s drugim vrstama.
- > **Eko-etička svijest (Eco-ethical Consciousness).** Način razmišljanja i djelovanja potreban za stvaranje i očuvanje pravednih i održivih zajednica.
- > **Ekofeminizam (Ecofeminism).** Filozofija i društveni pokret koji razotkriva dvostruku opresiju žena i okoliša kao posljedicu patrijarhalnih struktura.
- > **Ekolingvistika (Ecolinguistics).** Kritičko proučavanje jezičnih oblika koji pridonose ekološkom uništavanju te traganje za novim jezičnim oblicima koji potiču zaštitu prirodnog svijeta. *Vidi: Priče.*
- > **Ekologija uma (Ecology of Mind).** Uvjerenje prema kojem značenje nastaje kroz interakcije i prepoznavanje obrazaca ili kontrasta. Um nije izoliran, već je uklopljen u ekološke sustave s kojima je u međuodnosu, poput društvenih mreža, prirodnih okoliša i kulturnih okvira.
- > **Ekološka granica (Ecological Limit).** Granica izvan koje iskorištavanje prirodnih resursa – tla, vode, zraka i živih sustava koji čine biosferu – ima znatne štetne posljedice.
- > **Ekološka pismenost (Ecoliteracy).** Razumijevanje načela organizacije ekoloških zajednica (ekosustava) i njihova primjena u stvaranju održivih ljudskih zajednica. Pojam su u 1990-ima uveli američki edukator David W. Orr i fizičar Fritjof Capra, a uključuje elemente obrazovanja za održivost, holističkog obrazovanja i obrazovanja u lokalnoj zajednici i okolišu.

- > **Ekopedagogija (Ecopedagogy).** Akademsko područje koje primjenjuje temeljna načela kritičke pedagogije na proučavanje povezanih društvenih i ekoloških problema.
- > **Ekosofija (Ecosophy).** Vrijednosni okvir za kritičku analizu tekstova koji uključuje ne samo ljude već i druge vrste te fizičko okruženje. Primjer jednostavne ekosofije je stav da svi oblici života, uključujući ljude, životinje, biljke i šume, imaju vrijednost i zaslužuju poštovanje.

H

- > **Hijerarhijsko razmišljanje (Value Hierarchized Thinking).** Uvjerenje da neke skupine ili kulture imaju veću vrijednost od drugih, odnosno da ljudi vrijede više od drugih vrsta. Ovo uvjerenje temelji se na sustavu rangiranja što omogućuje pojave poput rasizma, seksizma i antropocentrizma.
- > **Hipoteza biofilije (Biophilia Hypothesis).** Pretpostavka da ljudi imaju urođenu, evolucijski uvjetovanu sklonost povezivanju s prirodom.

I

- > **Identitet mjesta (Place Identity).** Iskustvo sličnosti između sebe i određenog mjesta, koje uključuje misli, sjećanja, vrijednosti, preferencije i kategorizacije povezane s fizičkim okolišem, a sve to pridonosi oblikovanju vlastitog identiteta.
- > **Individualizam (Individualism).** Uvjerenje da su ljudi neovisne, autonomne jedinice, da potraga za vlastitim interesom vodi općem dobru i da je natjecanje prirodno. (Razlikuje se od individualnosti, koja priznaje jedinstvenost svake osobe.)
- > **Interseksijski environmentalizam (Intersectional Environmentalism).** Uključiv pristup ekologiji koji zagovara zaštitu i ljudi i Planeta. Tvrdi da su društvena i okolišna pravda neraskidivo povezane.
- > **Iskustveno/terensko obrazovanje (Experiential/Outdoor Education).** Područje okolišnog obrazovanja koje naglašava iskustveno učenje na otvorenom kao put prema većoj okolišnoj osviještenosti. *Vidi: Okolišno obrazovanje.*

K

> **Kapitalocen (Capitolocene).** Alternativa pojmu antropocen. Naglašava ulogu kapitalizma i izrazito nejednakog sustava moći i bogatstva u nastanku klimatske kriza, umjesto da uzrok vidi u općem ljudskom djelovanju.

> **Klima (Climate).** Prosječan uzorak vremenskih uvjeta – poput temperature, oborina, vlažnosti, vjetra i tlaka zraka – za određeno područje kroz duže vremensko razdoblje (mjeseci, godine, desetljeća, stoljeća ili više).

> **Klimatska pravda (Climate Justice).** Pojam koji priznaje društvene i političke dimenzije izazova povezanih s klimatskim promjenama, umjesto da ih se promatra isključivo kao okolišni problem. Pojam povezuje nejednaku odgovornost i izloženost klimatskim promjenama s pojmom pravednosti (osobito društvene i okolišne pravde).

> **Klimatske promjene (Climate Change).** Odnose se na više globalnih pojava, poput promjena temperature, oborina, ekstremnih vremenskih događaja, porasta razine mora i zakiseljavanja oceana. Pojam se najčešće koristi za opisivanje sadašnjih klimatskih promjena uzrokovanih ljudskom aktivnošću i porastom globalne prosječne temperature. Koristi se i izraz "globalno zagrijavanje".

> **Kritičke studije o životinjama (Critical Animal Studies).** Pristup koji se fokusira na okrutno postupanje prema životinjama u suvremenom društvu, tvrdeći da ono proizlazi iz „specizma“, odnosno ljudske diskriminacije prema drugim vrstama.

L

> **Logika dominacije (Logic of Domination).** Sustav razmišljanja temeljen na uvjerenju da oni "više" u hijerarhiji imaju pravo vladati ili kontrolirati one "niže", npr. ljudi nad životinjama.

M

> **Međuovisnost (Interdependence).** Dinamika međusobne odgovornosti i ovisnosti. Sudjelovanje u mreži odnosa u kojoj se članovi oslanjaju jedni na druge i uzajamno se podupiru, a uključuje i odnose između ljudi i prirode.

- > **Međupovezanost (Interconnectedness).** Međusobna isprepletenost društvenih, okolišnih i gospodarskih pitanja.
- > **Metafora (Metaphor).** Upotreba jezika kojom se jedan dio stvarnosti opisuje drugim. Metafora ističe određene značajke, a skriva druge. Npr. „kanal“ kao metafora komunikacije ističe prijenos informacije, ali zanemaruje važnost konteksta.
- > **Moć (Power).** Sposobnost ili mogućnost da se nešto učini ili da se djeluje na određeni način, odnosno da se utječe na ponašanje drugih ili na tijek događaja.

O

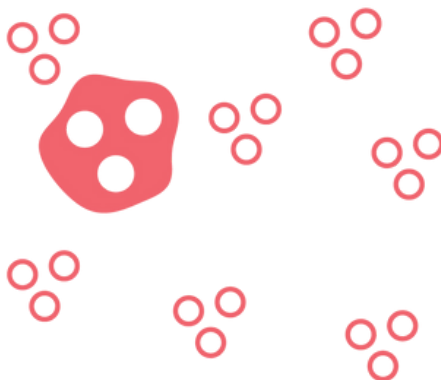
- > **Obnavljanje srodstva (Regenerating Kinship).** Pojam koji naglašava duboku obnovljenu povezanost s prirodom, zagovarajući holistički pristup koji ljudsku dobrobit promatra kao neraskidivo povezanu sa zdravljem Planeta. Temelji se na priznavanju i vrednovanju razlika, a ne samo sličnosti, te njeguje odnose koji podržavaju život.
- > **Obrazovanje u lokalnoj zajednici i okolišu/Obrazovanje temeljeno na lokalitetu (Place-Based Education).** Pristup koji uzima u obzir prirodne i ljudske zajednice te njihove međusobne odnose naglašavajući uključivanje učenika i članova zajednice u istraživanja i projekte povezane s lokalnim okolišem. Jedna od definicija ovog pristupa je: „proces korištenja lokalne zajednice i okoliša kao polazišta za poučavanje pojmova“.
- > **Obrazovanje za eko-pravdu (Ecojustice Education).** Okvir poučavanja o tome kako brinuti o prirodi prepoznajući našu međupovezanost s tlom, zrakom, vodom i drugim živim bićima. Ovaj okvir potiče škole da poštuju ograničenja planeta i smanjuju pretjeranu uporabu prirodnih i ljudskih resursa te uvažavaju različita stajališta i zajedničko odlučivanje.
- > **Obrazovanje za održivost (Education for Sustainability).** Transformativni pristup obrazovanju koji zagovara kritičko, participativno učenje s okolišnim temama u središtu. Ovaj pristup dovodi u pitanje uski pristup „održivom razvoju“ u kojem se rast i potrošnja smatraju neograničeno mogućima.
- > **Odnos prema prirodi (Nature-Relatedness).** Razlike u kognitivnoj, emocionalnoj i iskustvenoj povezanosti pojedinaca s prirodnim okolišem. *Vidi: Povezanost s prirodom.*
- > **Odrast (Degrowth).** Pokret koji osporava pretpostavku da je ekonomski rast inherentno koristan. Zalaže se za plansko smanjenje proizvodnje i potrošnje u skladu s ekološkim granicama Planeta i pravednijom raspodjelom resursa.

- > **Održiva ponašanja (Sustainable Behavior).** Djelovanja usmjerena na očuvanje prirodnih resursa, uz uvažavanje dobrobiti sadašnjih i budućih generacija, uključujući biljke i životinje. *Vidi: Prookolišna ponašanja.*
- > **Održive zajednice (Sustainable Communities).** Zajednice čiji članovi prepoznaju međuzavisnost ljudi i prirode te donose odluke koje štite sposobnost prirodnih sustava da se obnavljaju.
- > **Održivi razvoj (Sustainable Development).** Razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.
- > **Odsustvo centričnosti (Centrismlessness).** Uvjerenje da ni ljudi ni priroda nisu dominantno središte globalnog okruženja, već se naglasak stavlja na njihove međusobne odnose i utjecaje.
- > **Okolišna pravda (Environmental Justice).** Načelo prema kojem štete i rizici za okoliš nisu ravnomjerno raspoređeni, već nesrazmjerno pogađaju siromašne, radničke i manjinske zajednice.
- > **Okolišno obrazovanje (Environmental Education).** Proces koji pomaže pojedincima, zajednicama i organizacijama bolje razumjeti okoliš i razviti vještine i znanja za suočavanje s globalnim izazovima.

P

- > **Paradigma ljudske međuovisnosti (Human Interdependence Paradigm).** Uvjerenje koje naglašava napetost između ljudskog razvoja, koji često zahtijeva neodrživo korištenje resursa, i brige za okoliš, koja pretpostavlja očuvanje ili barem održivu uporabu resursa.
- > **Planetarna dobrobit (Planetary Well-being).** Stanje u kojem integritet Zemljinog sustava i procesa u ekosustavima ostaje očuvan u mjeri koja omogućuje da vrste i populacije opstanu te da organizmi imaju mogućnost postizanja dobrobiti.

> **Planetarne granice (Planetary Boundaries).** Pojam koji označava okolišne granice djelovanja ljudskih aktivnosti na Zemljin sustav. Prelaženje tih granica može destabilizirati okoliš do točke u kojoj on više ne može samoregulatorno funkcionirati. Identificirano je devet granica: klimatske promjene, očuvanje biosfere (gubitak bioraznolikosti i izumiranje vrsta), iscrpljivanje ozonskog sloja, zakiseljavanje oceana, biogeokemijske tokovi (ciklusi fosfora i dušika), promjene korištenja zemljišta (npr. krčenje šuma), korištenje pitke vode, zagađenje aerosolima i unošenje novih tvari u okoliš (npr. plastika, kemikalije).

> **Policentrizam (Polycentrism).** Postojanje više središta moći ili upravljanja. Odražava ideju prihvaćanja više perspektiva te naglašava raspršenost vlasti i interakcije, što je ključno za promicanje okolišne i društvene pravednosti.

> **Povezanost s prirodom (Nature Connection).** Prepoznavanje naše međupovezanosti s prirodom. Obuhvaća pojedinačni osjećaj bliskosti s prirodom i njenog značaja u životu, uživanje u njezinoj ljepoti, osjećaj pripadnosti prirodi te razinu poštovanja prema njoj. Koriste se i izrazi “povezanost s prirodom” i “osjećaj pripadnosti prirodi”. *Vidi: Kontakt s prirodom.*

> **Pravda za više vrsta (Multispecies Justice).** Pojam koji proširuje tradicionalne poglede na pravdu izvan ljudskih interesa, uključujući mnogobrojne oblike života s kojima dijelimo planet.

> **Pravičnost (Equity).** Načelo osiguravanja jednakog pristupa mogućnostima, resursima i pravima za sve.

> **Priče (Stories).** Kognitivne strukture po kojima živimo, a koje se mogu izražavati kroz riječi, slike, pjesme ili izbor odjeće i koje utječu na to kako ljudi razmišljaju, govore i djeluju. *Vidi: Ekolingvistika.*

> **Prilagodba (Adaptation).** Proces prilagodbe trenutačnim ili očekivanim učincima klimatskih promjena. U ljudskim sustavima, prilagodba ima za cilj smanjenje rizika, povećanje otpornosti ili iskorištavanje novonastalih prilika. U prirodnim sustavima, prilagodba učincima klimatskim promjenama može se olakšati ljudskim djelovanjem.

> **Primjećivanje (Noticing).** Metakognitivna vještina koja omogućuje odgojno-obrazovnim radnicima da svjesno obraćaju pozornost na načine upotrebe jezika u obrazovnom okruženju, osobito u kontekstu ekolingvistike.

> **Pristup prirodi (Access to nature).** Omogućavanje ljudima da uživaju u prirodi ili da imaju pristup prirodi. Prepreke pristupu prirodi mogu uključivati ograničene mogućnosti javnog prijevoza, financijske zapreke ili nedostatak zelenih površina u okolici. Prepreke nisu jednako raspoređene u zajednici.

> **Proekolišna ponašanja (Pro-environmental Behaviours).** Ponašanja kojima pojedinci poduzimaju zaštitne mjere u korist okoliša. Nazivaju se i zelenim, održivim ili ekološki prihvatljivim ponašanjima.

R

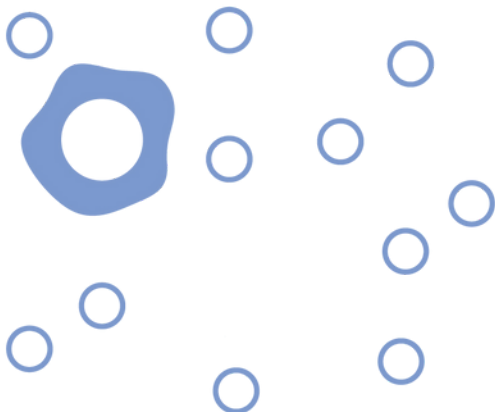
> **Ranjivost (Vulnerability).** Osjetljivost neke populacije na klimatske rizike i njihove posljedice. Na primjer, nizinsko područje koje ima infrastrukturu za zaštitu od porasta razine mora i dostupne resurse manje je ranjivo od područja bez zaštite i s ograničenim ekonomskim kapacitetima.

> **Raznolikost (Diversity).** Različitost među ljudima i drugim vrstama.

S

> **Skrb za planet (Planetary Stewardship).** Odgovorno donošenje odluka temeljeno na znanju o tome kako će globalne promjene vjerojatno utjecati na planetarne resurse, izvore prihoda i kvalitetu života.

> **Sudjelovanje (Participation).** Pristup kojim se potiče aktivno uključivanje pojedinaca ili skupina u donošenje odluka i aktivnosti koje se na njih odnose.

T

> **Tvrdochorni problemi/Teški problemi (Wicked Problems).** Složeni problemi koje je teško definirati, koji nemaju jasno rješenje i uključuju mnoge međusobno povezane uzroke. Klimatske promjene često se opisuju kao tvrdokorni problem jer ih oblikuju brojni čimbenici – ekonomski, društveni, politički i okolišni – te rješenja zahtijevaju djelovanje na više razina i sektora. Rješenja su često djelomična ili privremena jer rješavanje jednog aspekta može stvoriti nove izazove drugdje.

U

> **Ublažavanje (Mitigation).** Ljudska intervencija s ciljem smanjenja globalnog zagrijavanja kroz smanjenje emisija stakleničkih plinova ili povećanje njihove apsorpcije. Postupci ublažavanja se dijeli na mjere visokog i niskog učinka s različitim psihološkim i kontekstualnim čimbenicima.

> **Ugljični otisak (Carbon Footprint).** Ukupna količina stakleničkih plinova proizvedena, izravno ili neizravno, ljudskim djelovanjem. Otisak se može izračunati za pojedinca, događaj ili organizaciju.

> **Ugljikov ciklus (Carbon Cycle).** Ugljik je kemijski element koji se nalazi u mnogim molekulama živih i neživih materijala. Ugljik ne ostaje stalno na jednom mjestu, već se kreće kroz spremnike zvane "tokovi". Prirodni tokovi su uravnoteženi i tvore ugljični ciklus.

V

> **Vezanost za mjesto (Place Attachment).** Emocionalna povezanost s nekim mjestom. Odražava vezu između pojedinca i lokaliteta koje imaju osobno značenje.

Z

> **Zeleno pranje svijesti (Greenwashing).** Prikazivanje proizvoda ili aktivnosti kao ekološki prihvatljive, iako to nisu. Riječ je o širenju dezinformacija od strane pojedinih organizacija radi stvaranja lažne slike o ekološkoj odgovornosti i primjer je destruktivnog diskursa. *Vidi: Diskurs.*

> **Zemljina demokracija/Ekološka demokracija (Earth Democracy).** Moć lokalnih zajednica da donose odluke u svrhu zaštite temeljnih uvjeta života i budućnosti svoje djece.

Bor > **Znanje domorodačkih (lokalnih) zajednica (Indigenous (Local) Knowledge).** Lokalna znanja domorodačkih zajednica o upravljanju prirodom, temeljenom na dubokoj povezanosti s okolišem i niskom razinom utjecaja na njega. Ova znanja često se koriste kod ublažavanja i prilagodbi klimatskim promjenama.

LEAD^{for} ECO JUSTICE

Lead for EcoJustice: pojmovnik ključnih koncepata za školske lidere

Izdavač engleske inačice: Network of Education Policy Centers

Izdavač hrvatske inačice: Forum za slobodu odgoja

Prijevod i lektura: Forum za slobodu odgoja | Zagreb, 2025.

Publikacija ima za cilj podržati postizanje ciljeva projekta "Lead for EcoJustice" koji nastoji transformirati školsku kulturu kako bi unaprijedio obrazovne ishode i promovirao ekološku pravdu kroz posebne programe stručnog usavršavanja za školske lidere.

Projekt se financira iz programa Erasmus+ Europske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i ne odražava nužno stajališta Europske unije.